

Барнич О.В.

Креативний потенціал художньої спадщини Лесі Українки як засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів

Барнич Оксана Вікторівна, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мов і методики їх викладання в початковій школі
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

Анотація. Статтю присвячено аналізу художньої спадщини Лесі Українки у контексті проблеми розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку. Розглянуто основні чинники, які сприяють процес розвитку творчих здібностей молодших школярів на основі їх відображення у творах Лесі Українки. Проаналізовано особливості впливу креативного потенціалу художньої спадщини українського педагога на процес розвитку творчих здібностей особистості молодшого школяра.

Ключові слова: художня спадщина, індивідуальний моральний досвід, творчі здібності, креативний потенціал

Вступ. Сучасна педагогічна парадигма є орієнтованою на таку кінцеву мету освітнього процесу, що виражається у формі сплаву відповідних якостей особистості учня. Важливим складником такого сплаву є творчі здібності. Особливого значення набуває процес розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку, оскільки означений віковий етап є сензитивним для формування базових компонентів особистості. У цьому зв'язку першочерговим є добір методів та прийомів адекватних для оптимізації означеного процесу. Серед недооцінених, проте ефективних методів варто виділити роботу з дитячою книгою. Особливо ефективно реалізовувати її на народознавчій, співзвучній з ментальністю українського народу літературі. Необхідними для такого впливу характеристиками володіє художня спадщина українських педагогів. Зокрема ми зацентрували увагу на креативному потенціалі художньої спадщини Лесі Українки.

Короткий огляд публікацій за темою. Не зважаючи те, що твори Лесі Українки включено до програми початкової школи, креативний потенціал її художньої спадщини як засобу впливу на процес розвитку творчих здібностей молодших школярів не є достатньо дослідженим. Щодо можливостей використання текстового матеріалу як засобу реалізації розвивальної та виховної мети педагогічного процесу, актуальні дослідження С. Бакуліної, Р. Белашової, Н. Богданець-Білокаленко, І. Вавілової, М. Вашуленка, В. Волочая, О. Дем'янчука, Р. Зозуляк, С. Литвиненко, О. Лавроненко, В. Плахтій, Д. Ольшанського, І. Осадченко, О. Савченко, Л. Ходанич, та ін.. Фольклорному ж, міфологічному, історичному, морально-етичному аспектам характеротворення спадщини Лесі Українки присвячено дисертаційні дослідження Багаліки Ю., Вірченко Т., Марків Р., Шах Г. тощо. Усе зазначене і визначає актуальність дослідження.

Мета. Мета та завдання статті полягають у визначенні особливостей використання креативного потенціалу художньої спадщини Лесі Українки в контексті розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку.

Матеріали та методи. Матеріалами дослідження є художня спадщина (оповідання, вірші, казки) Лесі Українки; використано такі методи: теоретичний аналіз, синтез, систематизація наукової літератури за темою дослідження з метою відбору та узагальнення фактичного матеріалу, вивчення концепцій, теорій,

методик проблеми, що досліджується; моделювання ситуацій, що є спрямованими на розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами художньої творчості на матеріалі спадщини Лесі Українки.

Результати та їх обговорення. Важливою лінією творчості Лесі Українки є орієнтація на формування людини-творця, гуманної та небайдужої до проблем інших, власне названі мотиви є співзвучними нашому дослідженню. Отже, педагогічні погляди та художня спадщина поетеси, письменниці, педагога Лесі Українки є важливим вкладом до проблеми розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку. Визначальними характеристиками її творів є:

- морально-етичне наповнення та зорієнтованість на виховний вплив;
- яскрава образність текстів як поетичних, так і прозових;
- виражений зв'язок із соціальною реальністю та проблемами селянства.

Саме тому позитивність впливу креативного потенціалу творів на процес розвитку творчих здібностей та становлення гармонійної особистості учня молодшого шкільного віку є однозначним. Ми виділили орієнтовні критерії оцінки художнього твору щодо потенційного впливу на розвиток творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку:

- емоційно-експресивна насиченість;
- образність, чіткість, та актуальність сюжетної проблематики;
- доступність для розуміння дитиною молодшого шкільного віку;
- морально-етичне наповнення змісту;
- наявність пізнавального компонента.

Аналізуючи художню спадщину Лесі Українки, у відповідності із визначеними критеріями, бачимо, що **емоційно-експресивна насиченість** творів є однією з провідних їх характеристик. Суть емоційно-експресивної спрямованості полягає у збагаченні насиченості образів, їхніх рис, базових характеристик з метою оптимальної організації процесу актуалізації індивідуального морального досвіду особистості учня молодшого шкільного віку. Практичним виразом такого прийому є:

- деталізація емоційного стану головного персонажу, емоційне насичення подій: "І почали битися. Та так б'ються, та так скубуться, аж догори скачуть, аж пір'я з них летить. Бились, бились, поки потомились;

сіли один проти одного, надулись і сидять, та вже й забулись, за що була бійка"[8, с. 4];

– порівняння матеріальної та моральної естетики, у контексті демонстрування поєднання матеріальної бідності з духовним багатством: "Ой то ж натомилась, як прийшла додому, то аж похилилась. Стала приступать їй до серця досада... Глянула на мене: "Ти ж моя відрода! Ой, ти ж моя мила, лелічко біла, як же цвітеш пишно, як я подивлюся, так мені з тебе втішно! Я ж то тебе, квіточко мила, за свою працю заслужила, на свою долю посадила, – рости ж, леліє, розкішна, красна, щоб була моя доленька щасна"[9, с. 20]. І на противагу: "В саду стояв пишний палац, у деяких вікнах в палаці було світло: видно, пани ще не спали. Але в саду не було нікого. Лелія стала просто в квітнику, а там же то лелій білих – сила. Тихо-тихо так стоять і не хитаються. – Ото сплять, – гукнула до них Лелія, – і не чують, що ми коло них. А вставайте лишень, ви, – і Лелія торкнула їх своєю квіткою. Раптом всі лелії захитались і заговорили, з кожної квітки виглянуло бліденьке личко ельфа. – Вибачай, сестрице, – забриніли вони, – якби ти знала, як ми пізно поснули. – А чого ви пізно засипляєте? Хто ж вам спати не дає? – гнівно Лелія спитала. – Ох, нам же нема спокою ні вдень, ні вночі. Ох, бідні ми квіти!" [9, с. 6-8];

– перенесення емоційного наповнення зі світу людей: "Метелики смутні полетіли до білої лілеї. Попросили й її, щоб сховала їх від дощу, але вона погоджувалася прийняти тільки білого. Тоді й він промовив: – Сам-один не хочу ховатися в тебе! Або вже разом з своїми братами десь знайдемо захист, або вже вкупи бідувати будемо" [12].

Рівень емоційної експресії є оптимальним для того, щоб мати відповідний вплив на емпатійну реакцію особистості молодшого школяра, результатом такої реакції є інспірування до співтворчості через подолання байдужості, виявлення емоційного відгуку. Важливе місце у цьому зв'язку має **образність, чіткість, та актуальність сюжетної проблематики**, адже оповідання, казки, вірші для дітей, створені Лесею Українкою, мають виражену образність, яка полягає у протиставленні внутрішнього стану персонажів зовнішнім обставинам:

"Мамо, ті сиві пташки
Сміливі, певно, ще й дуже,
Чи то безпечні такі, –
Чуєш, цвірінькають так,
Мов їм про зиму байдуже!
Бач – розспівалися як!"
"Не байдуже тій пташці, мій синку,
Мусить пташка малесенька дбати,
Де б водиці дістати краплинку,
Де під снігом поживку шукати"[11, с. 20].

Обрані методи сприяють акцентуванню уваги на собі, з метою подальшого різнобічного впливу на особистість дитини молодшого шкільного віку.

Чіткість та актуальністю сюжетів є незаперечною. Художні твори Лесі Українки мають виражену сюжетну лінію, без зайвих відгалужень. Це пов'язано із специфічним підходом до організації оптимального сприймання дітьми визначеної вікової категорії. Актуальність сюжетної проблематики полягає у тому,

що оповідання, казки, вірші поетеси, письменниці, педагога є орієнтованими на проблеми взаємодії особистості та колективу, старших та молодших ("Біда навчить"), дружби, взаємодопомоги ("Три метелики"). Важливим та актуальним є також оцінка життєстверджуючої позиції, позиції творця свого життя, вибору стратегії існування (оповідання "Метелик"). Проте, оповідання "Метелик" є не зовсім зрозумілим для особистості дитини молодшого шкільного віку, оскільки має глибокий зміст, який повністю не може бути осмисленим молодшим школярем.

Щодо **доступності для розуміння** дитиною молодшого шкільного віку оповідань, казок, віршів Лесі Українки, то відзначимо, що її рівень досить високий і це є пов'язаним із такими факторами, як специфіка тематики, відповідність особливостям сприймання вікового періоду тощо. Тобто художня спадщина Лесі Українки є зорієнтованою на формування, розвиток особистості учня молодшого шкільного віку. Для дитини цього вікового періоду є притаманними: допитливість, втіленням якої є вірш "Мамо, іде вже зима"; потяг до взаємодії із фантастичними персонажами, як у казці "Лелія", цікавість до особливостей існування фауни ("Біда навчить"). Також, серед персонажів, які фігурують у творчій спадщині Лесі Українки є і тварини та рослини, і казкові істоти, і самі діти – особливості взаємодії всіх цих персонажів і становлять основне коло інтересів дітей молодшого шкільного віку.

Морально-етичне наповнення змісту творів є вираженим у складному синтезі, компонентами якого є інспірування до емпатійної реакції, вироблення оцінного ставлення через призму емоційної сфери особистості учня молодшого шкільного віку тощо. Практично це втілено таким чином: дитина, читаючи оповідання, казку, вірш, має можливість, за рахунок відповідного та доступного для особистості учня молодшого шкільного віку рівня образності, не просто сприйняти прочитане, а й співпереживати персонажам та зробити для себе висновки у вигляді емоційного відгуку. Така модель реакції є дієвою та сприяє активізації прагнення до співтворчості та творчої активності особистості учня молодшого школяра.

Зокрема, казка "Біда навчить" є виразником різноманітних людських якостей та допомагає дітям зробити висновки щодо їх позитивного чи негативного значення: "– А нащо тобі, мій молодчику, розум? Без розуму легше в світі жити, та таки й веселіше! А ти, голубчику, ліпше красти вчися, от як я, то тоді й розуму не треба. З великого розуму не тяжко й з глузду зсунутись; ти ось поговори зо мною, то я тебе навчу, як і без розуму прожити... – і заскреготала сорока, та що далі, то все хутчіш та все дрібніш... – А бодай тобі заціпило, скреготухо! – крикнув горобчик. – Ото глушить! Цур тобі! – Та скоріш від неї геть"[8, с. 12]. Наступний фрагмент сприяє переоцінці власного ставлення до природи, вихованню дбайливості та бережливості: "– Та де ж нам не бідкатись! Удень нас полють, руками займають, листя обривають, а часом і віку збавляють, гострим ножом стинають, несуть нас у велику хату, у панську палату, поставлять у воду, гублять нашу вроду. Ох, сестрице, скільки нас поги-

нуло, любий світ покинуло... От було недавно свято, – скільки ж нас було потято!" [9, с. 8]

Особливо цікавими та дієвими є такі твори, як-от: "Лелія", "Біда навчить", "Три метелика" тощо. Ці та інші твори Лесі Українки характеризуються **наявністю пізнавального компонента**.

Пізнавальним є той аспект, що художня спадщина педагога не лише співзвучна тенденціям епохи, а й містить цікаву інформацію щодо специфіки організації побуту населення України, тенденції соціальної стратифікації та їх наслідки. Зокрема, це стосується казки "Лелія", адже у ній яскраво відображено взаємозалежність між матеріальними та духовними благами, зроблено акцент на складних умовах життя бідноти, описано специфіку побуту різних верств населення України. Пізнавальні компоненти містить також вірш "Мамо, іде вже зима", що включає діалог мами з дитиною, який має на меті, зокрема, пояснення дитині особливостей існування зимуючих та перелітних птахів рідного краю. Вірш "Вишеньки" також має пізнавальні елементи, але менш виражені (якби зросли низесенько, чи то ж би доспіли) [11, с. 6].

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Багаліка Ю.О. Історичні погляди Лесі Українки : дис. канд. іст. наук: 07.00.06 / Багаліка Юлія Олександрівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 184 арк.
Bagalika Y.O. Istorychni pogliady Lesi Ukrainky [Lesya Ukrainka's historic views] : dys. kand. ist. nauk: 07.00.06 / Bagalika Yulia Oleksandrivna ; Kyivsky Natsionalny Un-t im. Tarasa Shevchenka. – K., 2000. –184 ark.
2. Барнич О.В. Використання креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів у контексті проблеми розвитку творчих здібностей учнів / Оксана Барнич // Нові технології навчання: Наук-метод.зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки: В 2-х ч. – Київ ФОП Корзун Д.Ю., 2012. – Вип.73. Частина II. – С. 28-30.
Barnych O.V. Vykorystannya kreatyvnoho potentsialu khudozhnyoi spadshchyny ukrainskykh pedagogiv u konteksti problemy rozvytku tvorchykh zdbnostei uchniv / Oksana Barnych [Using the creative potential of the Ukrainian teachers' artistic heritage in the context of the development of the students' creative abilities] // Novi tekhnologii navchannia: Nauk-metod.zb. / Instytut innovatsiinykh tekhnologii i zmistu osvity ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Akademiya mizhnarodnogo spivrobitnytstva z kreatyvnoi pedagogiky: V 2-h ch. – Kyiv FOP Korzun D.Y., 2012. – Vyp.73. Chastyna II. – S. 28-30
3. Вірченко, Т.І. Морально-етичні основи характеротворення в драматургії Лесі Українки : дис. канд. філол. наук: 10.01.01 / ВірченкоТетяна Ігорівна ; Криворізький держ. педагогічний ун-т. – Кривий Ріг, 2007. – 170 арк.
Virchenko T.I. Moralno-etychni osnovy kharakterotvorennia v dramaturgii Lesi Ukrainky [The moral and ethical foundations of character creation in Lesya Ukrainka's dramaturgy] : dys. kand. filol. nauk: 10.01.01 / Virchenko Tetiana Igorivna ; Kryvorizky derzh. pedagogichny un-t. – Kryvyi Rig, 2007. – 170 ark.
4. Марків Р.В. Міфологічний фольклоризм в українській літературі початку ХХ століття (на матеріалі творів Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки) : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.07 / Марків Руслан Володимирович ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2008. – 19 с.
Markiv R.V. Mifologichny folklorizm v ukrainskii literaturi pochatku XX stolittia (na materialii tvoriv Olgy Kobylianskoi,

Висновки. Отже, відповідно до виділених критеріїв та висунених вимог, щодо їх характеристики, креативний потенціал художньої спадщини Лесі Українки (розглянутої на прикладі окремих творів) має позитивний вплив на процес розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку. Проте, ми зауважуємо той факт, що окремі аспекти творчості для дітей мають досить "дорослий" відтінок та не можуть бути сприйнятими молодшими школярами повністю, оскільки не матимуть належної опори на індивідуальний життєвий досвід дитини. Такими аспектами є певна тенденція акцентувати увагу на глибокому осмисленні соціальних проблем та ролі особистості у складі суспільства ("Лелія", "Метелик" тощо). Дитина також не може адекватно відреагувати чи сприйняти таку інформацію, у тому зв'язку, що є відірваною від епохи, в яку творила і жила Леся Українка. Не зважаючи на зазначене зауваження, художня спадщина Лесі Українки є цікавою та корисною для дослідження та заслуговує на увагу в контексті проблеми розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку.

- Mykhaila Kotsyubynskogo, Lesi Ukrainky [Mythological folklorism in Ukrainian literature of the early XX century (on the basis of Olga Kobylianska, Mikhaylo Kotsyubynsky, Lesya Ukrainka's compositions)] : avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.01.07 / Markiv Ruslan Volodymyrovych ; Lvivsky natsionalny un-t im. Ivana Franka. – L., 2008. – 19 s.
5. Науменко В.О. Літературне читання : Укр. мова для загальноосвіт. навч. закл. з навч. укр. мовою : підруч. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Віра Науменко. – К. : Генеза, 2014. – 176 с.
Naumenko V.O. Literaturne chytannia [Literature reading] : Ukr. mova dlia zagalnoosvit. navch. zakl. z navch. ukr. movou : pidruch. dlia 3-go kl. zagalnoosvit. navch. zakl. / Vira Naumenko. – K. : Geneza, 2014. – 176 s.
6. Савченко О.Я. Літературне читання: підручник для 2 кл. / О.Я. Савченко. – К. : Освіта, – 2012. – 160 с.
Savchenko O.Y. Literaturne chytannia [Literature reading] : pidruchnyk dlia 2 kl. / O.Y. Savchenko. – K.: Osvita, – 2012. – 160 s.
7. Савченко О.Я. Літературне читання : програма для загальноосвітніх навчальних закладів (2–4 класи) [Електронний ресурс] / О.Я. Савченко, В.О. Мартиненко, В.О. Науменко, Н.М. Колеснікова, Л.І. Лаптева. – Режим доступу: http://osvita.ua/doc/files/news/87/8793/02_lit_chit.pdf.
Savchenko O.Y. Literaturne chytannia [Literature reading] : programa dlia zagalnoosvitnich navchalnykh zakladiv (2-4 klasy) [Elektronnyi resurs] / O.Y. Savchenko, V.O. Martynenko, V.O. Naumenko, N.M. Kolesnikova, L.I. Lapteva. – Rezhim dostupu: http://osvita.ua/doc/files/news/87/8793/02_lit_chit.pdf.
8. Українка Леся Біда навчить : Казка для мол. шк. віку / Леся Українка. – К.: Веселка, 1968. – 15 с.
Lesya Ukrainka Bida navchyt [Trouble will teach] : Kazka dlia mol. shk. viku / Lesya Ukrainka. – K.: Veselka, 1968. – 15 s.
9. Українка Леся Лелія : Казка для дошкільного та мол. шк. віку. Мал. Н.Й. Лопухової / Леся Українка – К. : Веселка, 198. – 24 с., іл.
Lesya Ukrainka Leliya [Leliya] : Kazka dlia doshkilnogo ta mol. shk. viku. Mal. N.Y. Lopukhovoï / Lesya Ukrainka – K.: Veselka, 198. – 24 s., il..
10. Українка Леся Метелик [Е-ресурс] / Леся Українка. – Режим доступу : <http://abetka.ukrlife.org/metelyk.htm>
Lesya Ukrainka Metelyk [Butterfly] [Online] / Lesya Ukrainka. – Avaible et : <http://abetka.ukrlife.org/metelyk.htm>

11. Українка Леся На зеленому горбочку : Вірші / Леся Українка. – К., 1959. – 21 с.
Lesya Ukrainka Na zelenomu gorbochku [On a green hill] : Virshi / Lesya Ukrainka. – K., 1959. – 21 s.
12. Українка Леся Три метелики [Е-ресурс] / Леся Українка. – Режим доступу: <http://abetka.ukrlife.org/metelyk3.htm>
Lesya Ukrainka Try metelyky [Three butterflies] [Online]. – Available at: <http://abetka.ukrlife.org/metelyk3.htm>
13. Шах Г.В. Підготовка майбутнього вчителя до виховної роботи засобами народознавства : Дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Шах Ганна Василівна ; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1999. – 188 арк.
Shakh G.V. Pidgotovka maibutnyogo vchytelia do vykhovnoi roboty zasobamy narodoznavstva [Preparing of future teachers to educational work by means of Ethnology] : Dys... kand. ped. nauk: 13.00.07 / Shakh Ganna Vasylivna ; Volynsky derzh. un-t im. Lesi Ukrainky. – Lutsk, 1999. – 188 ark.

Barnych O.V. The creative potential of Lesya Ukrainka's literary heritage as a means of development of primary school pupils' creative abilities

Abstract. This article is devoted to the analysis of Lesya Ukrainka's literary heritage in the context of the development of creative abilities of the primary school pupil's individuality. We consider the main factors contributing to the development of primary school pupils' creative abilities on the basis of their reflection in the works by Lesya Ukrainka. The article analyzes the features of the influence of the creative potential of the Ukrainian teacher's literary heritage on the development of the primary school pupil's creative abilities.

Keywords: literary heritage, individual moral experience, creativity, creative potential

Барныч О.В. Креативный потенциал художественного наследия Леси Украинки как средство развития творческих способностей младших школьников

Аннотация. Статья посвящена анализу художественного наследия Леси Украинки в контексте проблемы развития творческих способностей личности младшего школьного возраста. Рассмотрены основные факторы, способствующие процессу развития творческих способностей младших школьников на основе их отражения в произведениях Леси Украинки. Проанализированы особенности влияния креативного потенциала художественного наследия украинского педагога на процесс развития творческих способностей личности младшего школьника.

Ключевые слова: художественное наследие, индивидуальный нравственный опыт, творческие способности, креативный потенциал